

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume XXVII Temmuz / July 2023 Sayı / No. 3

**HAKEM KARARLARININ HUKUKİ DİNLENİLME HAKKINA
RİAYET EDİLMEDİĞİ GEREKÇESİYLE İPTALİ**

**ANNULMENT OF ARBITRAL AWARDS ON THE GROUNDS OF
VIOLATION OF THE RIGHT TO BE HEARD**

Zeynep ALBAYRAK AÇI*

ÖZET

[10.34246/ahbvuhfd.1294703](https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1294703)

Hukukî dinlenilme hakkı, temelini Anayasa'dan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden alan adil yargılanma hakkının unsurlarındadır. Tahkim yargılamasında tarafların hukukî dinlenilme hakkının korunacağı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun tahkime ilişkin kısmında ayrıca ve açıkça belirtilmiştir (m. 423). Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun hakem kararlarının iptalini düzenleyen 439'uncu maddesinde de hukukî dinlenilme hakkına riayet edilmemiş olması iptal sebebi olarak yer almaktadır. Çalışmamızda söz konusu iptal sebebine dayanarak açılan davalar bakımından önem arz eden konular ele alınmıştır. Bu bağlamda hukukî dinlenilme hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle bir hakem kararının iptali için gereken şartlar, hukukî dinlenilme hakkının ihlali sayılan somut durumlar ve iptal yargılamalarında yaygın olarak hukukî dinlenilme hakkı ile birlikte kullanılan kamu düzeni kavramı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Hukukî dinlenilme hakkı, tahkim, iptal davası, kamu düzeni, eşitlik.*

* **Arş. Gör.,** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Anabilim Dalı/ANKARA, **e-posta:** zeynep.albayrak@hbv.edu.tr, **ORCID:** 0000-0003-3809-1916 **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1294703

* **İntihal / Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

ABSTRACT

The right to be heard is one of the elements of the right to a fair trial, which is based on the Constitution and the European Convention on Human Rights. The protection of the parties' right to be heard in arbitration proceedings is also and explicitly stated in the section of the Code of Civil Procedure on arbitration (Art. 423). Article 439 of the Code of Civil Procedure, which regulates the annulment of arbitral awards, states that failure to comply with the right to be heard as a ground for annulment. In our study, the issues that are important for the lawsuits filed based on the aforementioned ground for annulment are discussed. In this context, the conditions required for the annulment of an arbitral award on the grounds of violation of the right to be heard, the concrete situations that are deemed to be a violation of the right to be heard, and the concept of public order, which is commonly used together with the right to be heard in annulment proceedings, are discussed.

Keywords: Right to be heard, arbitration, case for annulment, public order, equality.

EXTENDED ABSTRACT

Article 423 of the Code of Civil Procedure (CCP) titled "equality of the parties and the right to be heard" states that "The parties have equal rights and authority in arbitration proceedings. The parties shall be given the opportunity to exercise their right to be heard". The sanctions for non-compliance with this equal right and authority and the right to be heard are set forth in Article 439. Accordingly, arbitral awards may be annulled on the grounds that the principle of equality of the parties and the right to be heard may not be respected (Art. 439/1-f of the CCP). Since the right to be heard is a right regarding the equal influence of the parties to the proceedings, equality in the sense intended by the legislator is inherent in the concept of the right to be heard and there is no need to say "equality" separately. Similar to this legal regulation, there are provisions in other countries' legislation and institutional arbitration institution rules. On the other hand, the provisions of the Constitution and the European Convention on Human Rights regarding the right to a fair trial are also applicable in arbitration proceedings.

In order for a state court to set aside an award on the grounds of non-compliance with the right to be heard, the following conditions must be met: There must have been a breach by the arbitral tribunal, the breach must have an effect on the award, the breach must have been challenged during the arbitration proceedings, and the breach must be alleged by the party.

The right to be heard is ultimately a tool for the protection of the subjective right or for the emergence of a fair and just judgement. If the violation of the right does not have an impact on the proceedings, the annulment of the decision is of no benefit in terms of the interests of the parties or in terms of reaching the truth. For this reason, the judge should examine whether the violation has an effect on the judgement before deciding on annulment.

If a violation of the right to be heard made by the arbitral tribunal during the arbitration proceedings is corrected or compensated during the same proceedings, it no longer constitutes the subject matter of the action for annulment.

The action for annulment shall be filed by the parties to the arbitration court award. The grounds for annulment must also be raised by the parties in the annulment action. In other words, the court cannot examine the grounds for annulment on its own.

Another issue emphasised in the study is the relationship between public order and the right to be heard. It is important to note that not every violation of the right to be heard or every violation of a mandatory rule can be considered as a violation of public order. The concept of public order is a concept that varies according to the country and time, but in any case, it should be interpreted narrowly only according to the basic legal rules of the state. The overlapping of the concept of public order with procedural irregularities is incompatible with the fundamental purpose and principles of arbitration.

Finally, concrete situations that constitute a violation of the right to be heard are analysed. All practices made by arbitrators that are not equal between the parties are within this scope. Deficiencies in the notification process and failure to fully utilise the right of explanation and proof are also violations of the right to be heard. In the presence of these concrete circumstances, the arbitral award must be annulled. This is because the parties have not waived their right to be heard by applying to arbitration proceedings. These awards, which have the same effect as state court judgements, should provide the same protection in the proceedings.

GİRİŞ

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun iptali düzenleyen 439'uncu maddesine göre sayılan sebeplerle bir hakem kararı bölge adliye mahkemesince iptal edilebilir. Bu maddeye göre, bir hakem kararı sayılan sebeplerle bölge adliye mahkemesince iptal edilebilir. Maddede belirtilen dokuz iptal sebebinden biri hakem yargılaması sırasında tarafların eşitliği ve hukukî dinlenilme hakkına riayet edilmemiş olmasıdır.

Hukukî dinlenilme hakkı, temelini Anayasa'dan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden alan adil yargılanma hakkının unsurlarındadır. Bununla birlikte tahkim yargılamasında tarafların hukukî dinlenilme hakkının korunacağı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun tahkime ilişkin kısmında ayrıca ve açıkça belirtilmiştir (m. 423). Bu hak ihlalinin yaptırımı olan iptal davası, hakem kararlarını bir yönüyle devlet mahkemesinin incelemesine açmaktadır.

Bu makalede hakem mahkemesince verilmiş olan bir kararın hukukî dinlenilme hakkı sebebiyle iptali konu olarak seçilmiştir. Ancak iptale ilişkin usulî konulardan ziyade; “hukukî dinlenilme hakkı” kavramının iptal davasında nasıl anlaşılması gerektiği çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle hukukî dinlenilme hakkının temeli üzerinde durulacak, daha sonra iptale karar verilirken mahkemenin dikkat etmesi gereken hususlar tespit edilecektir. Üçüncü başlıkta yargı kararlarında çokça birlikte zikredilen kamu düzeni ve hukukî dinlenilme hakkı kavramlarının farkları ortaya koyulacaktır. Son olarak yargı kararlarından yola çıkılarak, hukukî dinlenilme hakkının ihlali teşkil eden somut durumlar sınıflandırılacaktır.

I. GENEL OLARAK TAHKİMDE HUKUKİ DİNLENİLME HAKKI

A. Kanunî Düzenleme Çerçevesinde Hukukî Dinlenilme Hakkı

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun (HMK) “ tarafların eşitliği ve hukukî dinlenilme hakkı” başlıklı 423’üncü maddesinde “*Taraflar, tahkim yargılamasında eşit hak ve yetkiye sahiptirler. Taraflara hukuki dinlenilme hakkını kullanma imkânı tanınır*” denilmiştir. Taraflara tanınan bu eşit hak ve yetki ile hukukî dinlenilme hakkına riayet edilmemesinin yaptırımını ise 439’uncu maddede belirtilmiştir. Buna göre tarafların eşitliği ilkesi ve hukukî dinlenilme hakkına riayet edilmediği gerekçesiyle hakem kararları iptal edilebilir (HMK m. 439/1-f).

Kanun’un genel hükümlerinde davanın taraflarının, müdahillerin ve yargılamanın diğer ilgililerinin hukukî dinlenilme hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir (HMK m. 27). Aynı maddede hukukî dinlenilme hakkının yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını, açıklama ve ispat hakkını, mahkemenin açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesi ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirmesini içerdiği yer almaktadır. Kapsamının bu şekilde kanunkoyucu tarafından belirlenmiş olması, hukukî dinlenilme hakkının doktrinde de paralel biçimde tanımlanmasına temel oluşturmuştur¹. Özekes hukukî dinlenilme hakkını şu şekilde tanımlamıştır²: “*Hukukî dinlenilme hakkı*

¹ Hukukî dinlenilme hakkına ilişkin tanımlar için: Ramazan Arslan/ Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz/ Emel Hanağası, *Medenî Usul Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, 2022, s. 158; Murat Atal/ İbrahim Ermenek/ Ersin Erdoğan, *Medenî Usûl Hukuku*, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, 2022, s. 113; Güray Erdönmez, Pekcanitez, *Medenî Usul Hukuku*, 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 863; Hakan Pekcanitez, “Hukukî Dinlenilme Hakkı”, *Seyfullah Edis’e Armağan*, 2000, s. 754.

² Muhammet Özekes, *Medenî Usul Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı*, Yetkin Yayınları,

yargılamayla hukukî durumu etkilenecek kişilerin, yargılamanın bir süjesi olarak, yargılama konusunda bilgi edinmelerini, açıklamada bulunmalarını, yargılamaya etki edebilmelerini ve yargı mercilerinin bunları dikkate alıp değerlendirerek, gerekçeli şekilde karar vermelerini sağlayan, sürpriz kararlar karşılığının önüne geçen bir temel hak ve yargılama ilkesidir”. Tahkim yargılaması bakımından da kanunun açık düzenlemesi gereğince (HMK m. 423) hukukî dinlenilme hakkına riayet edilmesi gerekmektedir.

Söz konusu maddede hukukî dinlenilme hakkının yanı sıra tarafların eşitliği ilkesinin de tahkimde göz önüne alınacağı düzenlenmiştir. Tarafların eşitliği ilkesi, hukukî dinlenilme hakkından farklı olarak kanunda düzenlenmemiştir. Ancak söz konusu, yargılama hukuku olduğu için kanun koyucunun kastettiği eşitliğin usulî bir eşitlik olduğunu kabul etmek gerekir. Zira hakemlerin Anayasa’nın 10’uncu maddesi anlamında tarafların eşitliğini sağlamaları gibi bir yükümlülükleri yoktur³. Eşitlikten maksat taraflara eşit davranılması, eşit muamelede bulunulması yani usulî hakları kullanırken eşit olmalarıdır (equal treatment)⁴. Bu anlamın bir sonucu olarak kanunun lafzında hukukî dinlenilme hakkının yanı sıra eşitliğin ayrıca belirtilmesine gerek olmadığını düşünüyoruz⁵. Hukukî dinlenilme hakkı bir üst paragrafta belirtildiği üzere esasen tarafların yargılamaya eşit miktarda etkide bulunabilmelerine ilişkin bir hak olduğundan, kanun koyucunun amaçladığı anlamda eşitlik, hukukî dinlenilme hakkı kavramında mündemiçtir⁶.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 423’üncü maddesinde hukukî dinlenilme hakkı ve eşitlikten birlikte bahsedilmesinin sebebi olarak, kanun koyucunun daha eski tarihli olan Milletlerarası Tahkim Kanunu (MTK) ile tamamen farklı kavramlar kullanmaktan kaçınması ve bir uyum yakalamayı amaçlaması gösterilmektedir⁷. Milletlerarası Tahkim Kanunu’nun 8/B

2003, s. 31.

³ Bu konudaki eleştiri için bkz: Turgut Kalpsüz, *Türkiye’de Milletlerarası Tahkim*, Yetkin Yayınları, 2010, s. 140.

⁴ Emel Hanağası, *Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, Yetkin Yayınları, 2016, s. 52 vd; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 158.

⁵ Hakan Pekcanitez/Alı Yeşilirmak, *Pekcanitez Medenî Usul Hukuku*, 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 2763; detaylı bilgi için bkz: Ferda Nur Güvenalp, *Milletlerarası Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının İhlali*, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 110-111.

⁶ Eşitlik ve hukukî dinlenilme hakkı arasındaki ilişki için bkz: Özekes, s. 48 vd; Hanağası, s. 30 vd.

⁷ Pekcanitez/Yeşilirmak, s. 2763.

hükümünde tarafların eşit hak ve yetkiye sahip oldukları ve 15A/g hükümünde “tarafların eşitliği” ilkesinin gözetilmemesi durumunda kararın iptal edilebileceği düzenlenmiştir. MTK’da hukukî dinlenilme hakkı yerine eşitlik ilkesi esas alındığından, HMK düzenlenirken de hukukî dinlenilme hakkı ile birlikte eşitlik zikredilmiştir. Ancak madde özelinde eşitlik “taraflara eşit muamelede bulunma” anlamı taşıdığından, hukukî dinlenilme hakkı kavramının kapsamına dâhildir.

B. Karşılaştırmalı Hukukta ve Bazı Kurumsal Tahkim Kurallarında Hukukî Dinlenilme Hakkı

Alman Medeni Usul Kanunu’nda da tarafların iddia ve savunma araçlarını bir sebeple yargılamada ileri sürememiş olması iptal sebebi olarak gösterilmiştir (ZPO §1059). Bu düzenlemeyle lafzî olarak olmasa da, kapsam olarak hukukî dinlenilme hakkına işaret edilmiştir⁸. Buna ek olarak taraflara eşit muamelede bulunulması gerektiği ve her bir tarafın hukukî dinlenilme hakkına sahip olduğu da ayrıca hüküm altına alınmıştır (ZPO § 1042).

İsviçre Medeni Usul Kanunu’nda da benzer şekilde taraflara eşit muamelede bulunulmaması ya da hukukî dinlenilme hakkının ihlal edilmesi sebebiyle hakem kararlarına karşı çıkılabilmektedir (Sch. ZPO Art. 393). Zira hakem kurulunun taraflara eşit muamelede bulunması ve hukukî dinlenilme hakkına riayet etmesi gerektiği kabul edilmektedir (Sch. ZPO Art. 373).

İngiliz Tahkim Kanunu’nun (Arbitration Act 1996) 33’üncü ve 68’inci maddelerinde de taraflara eşit muamelede bulunulmasından bahsedilmiştir. 33’üncü maddede tahkim yargılamasında hakemlerin tarafsız ve adil hareket etmesi gerektiği ile, taraflara iddialarını ve savunmalarını sunmaları için hakkaniyete uygun imkanların verilmesi gerektiği düzenlenmiştir. 68’inci madde de ise 33’üncü maddeye riayet edilmemesinin yaptırımını iptal olarak düzenlenmiştir.

Görüldüğü üzere farklı ülke düzenlemelerinde hakem yargılamaları bakımından hukukî dinlenilme hakkı düzenlenmiş durumdadır. Diğer taraftan kurumsal tahkim kurumlarının kuralları da hukukî dinlenilme hakkına ilişkin hükümler içermektedir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun tahkim hükümleri bakımından örnek teşkil eden UNCITRAL (United

⁸ Volkert Vorwerk/ Christian Wolf, *BeckOK Kommentar*, 47. Edition, ZPO § 1059 Rn. 41; Thomas Rauscher/Wolfgang Krüger, *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung*, München, ZPO § 1059 Rn. 27.

Nations Commission on International Trade Law) Tahkim Kuralları m. 17/1 hükümünde taraflara eşit olarak davranılması gerektiği ve yargılama sırasında taraflara iddia ve savunma araçlarını sunmak için fırsat tanınması gerektiği düzenlenmiştir. Benzer şekilde ICC (International Chamber of Commerce) Tahkim Kuralları m. 22/4 hükümünde de hakem heyetinin her durumda adil ve tarafsız hareket etmesi gerektiği ve her bir tarafın iddiasını sunmak için hakkaniyetli fırsatların verileceği düzenlenmiştir.

C. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ve Anayasa’nın Tahkim Yargılamasında Uygulanabilirliği

Tahkim yargılamasında uygulanacak olan hukukî dinlenilme hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6’ncı maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının unsurlarındandır⁹. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, mahkeme kavramının hakem mahkemelerini de kapsayıp kapsamadığı meselesidir. Bilindiği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi devletin kişi haklarını korumayı amaçladığı bir metindir (m. 1). Bu bağlamda hakem kurulunun işlemlerinin ve kararlarının devletin sorumluluk alanında olmadığı; dolayısıyla Sözleşme’nin tahkim yargılaması bakımından uygulanmayacağı savunulmaktadır¹⁰.

Buna karşılık doktrinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşme’nin 6’ncı maddesinde “*tribunal established by law*” şeklinde ifade edilen kavramın dar anlamda mahkeme değil, yargılama yürüten tüm organlar olarak anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir¹¹. Zira “court” ve “tribunal” kavramlarının ikisi de Türkçe’ye “mahkeme” olarak çevrilmesine karşın, birbirlerinden farklı anlamlara sahiptir¹². Sözleşme’de özellikle “court” yerine “tribunal” kavramı kullanılmış ve bu şekilde madde, sadece devlet mahkemelerini değil, hakem mahkemeleri de dahil olmak üzere tüm yargılama mercilerini içine

⁹ Erdönmez, s. 863; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 114; Pekcanitez, s. 754; İlhan Postacıoğlu/Sümer Altay, *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, Vedat Kitapçılık, 2015, s. 173; Şanal Görgün/Levent Börü/Mehmet Kodakoğlu, *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2022, s.304; Süha, Tanrıver, “Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, *TBB Dergisi*, (53), 2004, s. 204.

¹⁰ Bu yönde görüşler için bkz: Bilgehan Yeşilova, *Milletlerarası Ticari Tahkimde Nihai Karardan Önce Mahkemenin Yardım ve Denetimi*, Güncel Hukuk Yayınları, 2008, s. 136.

¹¹ Yeşilova, s. 141-143; Ayşegül Polat, “Asimetrik Tahkim Sözleşmelerinin Geçerliliği”, *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1), 2019 s. 47.

¹² Kemal Başlar, *Anayasa Yargısında Mahkeme Kavramı*, Roma Yayınları, 2005, s. 8-16.

alacak bir kapsama sahip olmuştur¹³. Buna ek olarak “sözleşmenin yatay uygulanabilirliği” kavramı da bu hususta göz önünde tutulmalıdır. Buna göre Sözleşme, devlet ve birey arasındaki dikey ilişkinin yanı sıra bireyler arasındaki ilişkiler üzerinde de etkilidir¹⁴. Bu bağlamda Sözleşme tahkimin ihtiyari ya da mecburi olması fark etmeksizin tahkim yargılamalarında dikkate alınmalıdır. Biz de hakem heyetinin yaptığı iş bir yargılama niteliği taşıdığından, verilen karar kesin hüküm etkisini haiz olduğundan ve cebri icraya konu olabildiğinden, AIHS’nin 6’ncı maddesinin uygulanması gerektiğini düşünmekteyiz¹⁵.

Benzer bir incelemeyi Anayasa’nın tahkim yargılamasındaki rolü bakımından da yapmak gerekmektedir. Hukukî dinlenilme hakkının temelini Anayasa’nın 36’ncı maddesinde düzenlenen “iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkı” oluşturmaktadır¹⁶. Bu bakımdan devlet mahkemeleri önünde yapılan bir yargılamada hukukî dinlenilme hakkına riayet edilmemiş olması, Anayasa’nın 36’ncı maddesinin ihlaline sebebiyet vermektedir. Aynı ilkenin hakem kurulunca yürütülen bir yargılamada ihlal edilmesi durumunda da Anayasa’nın ihlal edilmiş olduğu ise aynı kolaylıkla söylenememektedir. Zira Anayasa Mahkemesi, 36’ncı maddede geçen “yargı mercileri” kavramını organik ölçütlere göre değerlendirdiğinden, hakem kurullarını “mahkeme” kavramının dışında tutmaktadır¹⁷. Ancak kanaatimizce “yargı mercileri” kavramı, maddî ölçüte göre değerlendirilmemeli ve yargısal faaliyet gösteren bağımsız ve tarafsız tüm kurumlar olarak anlaşılmalıdır¹⁸. Buna

¹³ Tahkim yargılamasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin uygulanması gerektiğine ilişkin AIHM’nin vermiş olduğu bir karar: Lithgow adn Others v. The United Kingdom, 24 Temmuz 1986, <<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/>> ; İsviçre Federal Mahkemesi’nin vermiş olduğu bir karar: BGE 126 III 249, <<https://www.swisslex.ch/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023; aynı yönde İngiliz hukukunda verilen bir karar: Mousaka v. Seagull Maritime, (Bkz: Arbitration Law Reports and Review, 2001, N. 1, s. 505 vd.

¹⁴ Detaylı bilgi için: Yeşilova, s. 143-149.

¹⁵ Benzer yönde görüş: Pekcanitez/Yeşilırmak, s.2771; Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Yetkin Yayınları, 2021, s. 5464; Süha Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2018, s. 417; Hanağası, s. 201; Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz: Mustafa Serdar Özbek, *Tahkim Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2022, 1172 vd.

¹⁶ Pekcanitez, s. 754.

¹⁷ AYM, E. 2007/53, K.2007/61, 31.5.2007, (RG. 27.12.2007, S. 26739).

¹⁸ Yavuz Alangoya, *Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi*, Fakülteler Matbaası, 1973, s. 57, Süha Tanrıver, “Yabancı Hakem Kararlarının Türkiye’de Tenfizî Bağlamında Kamu Düzeninin Etkisi”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 17(1-2), 2011, s.467; Hanağası, s. 203.

ek olarak hakem mahkemesi kararlarının nihayetinde iptal davası ile devlet mahkemeleri incelemesine konu olması hakem kararlarının tamamen devlet sorumluluğu dışında olmadığını göstergesidir. Bu sebeple Anayasa’nın adil yargılanma hakkını düzenleyen 36’ncı maddesi, tahkim yargılamasında da etkisini gösterir¹⁹.

II. KARARIN İPTALİNDE GÖZ ÖNÜNDE TUTULACAK HUSUSLAR

A. İhlalin Sonuç Üzerinde Etkili Olup Olmaması

Yargılama sırasında meydana gelen hukukî dinlenilme hakkını ihlal eden her durumun doğrudan bir iptal sebebi mi olduğu yoksa söz konusu ihlalin iptal sebebi olarak değerlendirilebilmesi için yargılamaya etki etmesi mi gerektiği önem arz etmektedir. Bu başlık altında nedensellik ilişkisi ya da bağlantı şartı da diyebileceğimiz, ihlalin iptal sebebi olarak değerlendirilebilmesi için bir kriter geliştirilmesinin mümkün olup olmadığı meselesi üzerinde durulacaktır.

İngiliz Tahkim Kanunu’nun m. 68/2 hükmünde hukukî dinlenilme hakkı ihlalinin iptal sebebi olması için, bu durumun iptal davası açan taraf bakımından bir haksızlık yaratması şartı aranmaktadır²⁰. Burada belirtilen “ihlalin bir haksızlığa yol açacak olması” gerekliliği HMK’nın “ihlalin varlığında karar iptal edilebilir” hükmüne göre daha katı bir düzenlemedir. Bu düzenleme sebebiyle İngiliz hukukunda ihlalin karar üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenmektedir. İngiltere ve Galler Temyiz Mahkemesi bir kararında, tahkim yargılamasının yenilenmesinin gerekli olduğunun ve bu yenilenme neticesinde muhtemelen farklı bir sonucun meydana geleceğinin ispat edilmesi gerektiğini ancak tarafın dinlenilme hakkından mahrum bırakıldığının ve bu mahrumiyetin gerçekçi şekilde farklı bir sonuca yol açtığına gösterilmesi gerektiğini söylemiştir²¹. Bu karara göre ihlalin karar üzerinde gerçekte meydana getirdiği etkinin, iptal talebinde bulunan tarafça belirlenmesi gerekmektedir²².

¹⁹ Benzer yönde görüş: Reinhold Geimer, “Schiedsgerichtbarkeit und Verfassung” *Integritätsprobleme im Umfeld der Justiz*, Giesecking, s. 122 vd.

²⁰ Arbitration Act 1996: “Serious irregularity means an irregularity of one or more of the following kinds which the court considers has caused or will cause substantial injustice to the applicant—(a)failure by the tribunal to comply with section 33”

²¹ [2014] EWHC 3521 <<https://www.casemine.com/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

²² İngiltere ve Galler Yüksek Mahkemesi, Kamerun Havayolları olarak bilenen bir başka davada, davanın yenilenmesinin gerekli olduğunun veya muhtemelen sonucun farklı

İsviçre’ye bakıldığında pozitif hukuk düzenlemeleri bizim hukukumuzla paralellik göstermektedir. Bir kararın hukukî dinlenilme hakkının ihlali sebebiyle iptal edilebilmesi için herhangi bir başka şart öngörülmuş değildir (Sch. ZPO Art. 393). Ancak İsviçre Federal Mahkemesi’nin kararlarının zaman içinde farklılaştığı görülmektedir. Yüksek Mahkeme’nin 2001 tarihli bir kararında²³, tarafların sürece katılmaları, süreci etkilemeleri ve kendi argümanlarını ortaya koymaları engellenirse ve bu nedenle dinlenilme hakkı bariz bir şekilde ihlal edilirse hakem kararının iptal edilmesinin söz konusu olacağı; bu durumun tek başına kararın iptalini gerekli kılacağı söylenmiştir. İsviçre pozitif hukuk düzenlemeleri değişmemesine karşın, 2007 yılında verilen bir Yüksek Mahkeme kararında²⁴, hakem mahkemesinin usulüne uygun olarak ileri sürülmüş vakıaları ve delilleri yeterince incelemediğinin ve bu durumun anlaşmazlığın sonucunu etkileyecek nitelikte olduğunun kanıtlanması gerektiği söylenmiştir. Bu karardan sonra İsviçre uygulamasında hukuki dinlenilme hakkının ihlalinin karar üzerinde ne ölçüde etkili olduğunun kanıtlanabilmesi aranmıştır²⁵. Son olarak 2017’de verilen başka bir kararda²⁶ “Şüphesiz, hukuki dinlenilme hakkı anayasal bir güvencedir. Ancak hukuki dinlenilme hakkı başlı başına bir amaç olmadığından, ihlalin usul üzerinde ne gibi bir etkisi olabileceği net olmadıkça, itiraz edilen kararı iptal etmek için sebep yoktur... Ancak mahkeme, bu ihlalin anlaşmazlığın kaderi üzerinde bir etkisinin olduğunu tespit etmemiştir” denilmesi de İsviçre’de artık iptal için ihlalin karar üzerinde bir etkisinin olmasının beklendiği bir döneme girilmiş olduğunu göstermektedir²⁷.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu düzenlemesinde kararın iptali için bir ön koşul yer almamaktadır. Buna göre hukukî dinlenilme hakkının ihlal edilmiş olması kararın iptal edilmesi için yeterlidir; mahkemenin başkaca bir inceleme yapması gerekmez. Ancak Türk hukukunda bazı yazarlar bu konuda

olacağının gösterilmesinin gerekmediğini ancak başvuranın haksız bir şekilde iddia-savunma hakkından mahrum bırakıldığının tespit edilmesi gerektiğini söylemiştir: [2004] EWHC 1829 (<https://www.casemine.com//> e.t. 05.04.2023)

²³ BGE 127 III 576 <<https://www.swisslex.ch/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

²⁴ BGE 133 III 235 <<https://www.swisslex.ch/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

²⁵ Örnek karar olarak bakınız: BGE 142 III 360 <<https://www.swisslex.ch/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

²⁶ 2018, 4A_247/2017 <<https://www.swisslex.ch/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

²⁷ Simon Gabriel, Andreas Schrengenberger, “The new Swiss approach to the right to be heard – balancing challenging fairness and efficiency concerns” *Indian Journal of Arbitration Law (IJAL)*, 8 (2) 2020, s. 48

ikili bir ayırım yapmaktadır²⁸. Bu görüşe göre, kararda ciddi bir ihlalin olması durumunda, mahkeme bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını incelemeyen doğrudan iptal kararı vermelidir. Ancak diğer ihlallerde mahkeme ihlal ve karar arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığını araştırmalıdır. Bu görüşün dayanak noktası, tüm ihlallerin doğrudan iptal sebebi olarak kabul edilmesinin, hakem kararlarını kolay iptal edilebilir hale getirmesidir²⁹.

Bu görüşlerin kabul edilmesi için “ciddi ihlal” kavramının içinin doldurulması gerekmektedir. Bu kabule göre hukukî dinlenilme hakkı ihlalinde, mahkeme bu ihlalin öncelikle ciddi olup olmadığını tespit edecek, eğer ihlal ciddi bulunmazsa bu durumda da ihlalin karar üzerinde etkili olup olmadığını inceleyecektir. Mahkemenin bu şekilde iki aşamalı bir araştırma yapacak olması ve “ciddi ihlal-ciddi olmayan ihlal” gibi soyut bir başka kavramın daha yargılama içerisine dahil edilmesi, bu görüşün temel noktası olan hakem kararlarının daha az iptal edilmesi amacına hizmet etmek yerine iptal yargılaması bakımından belirsizliği artırıcı bir rol oynar. Zira kararın iptalini isteyen taraf bu halde, yargılama sırasında yapılan usule aykırılıkların bir hukuki dinlenilme hakkı ihlali teşkil etmesini değil, ciddi bir hukuki dinlenilme hakkı ihlali teşkil etmesini ister durumuna gelir. Nihayet hukuki dinlenilme hakkının ihlali sebebiyle iptal sebepleri daha dar ancak her şekilde daha belirsiz bir duruma gelmektedir. Bu sebeple bu görüşe katılmamaktayız.

Kanun koyucu söz konusu maddede “... hukukî dinlenilme hakkına riayet edilmediği tespit edilirse hakem kararı iptal edilebilir” demiştir. Bu maddede “eder” denmeyip “edebilir” ifadesinin tercih edilmesi, davayı gören hâkimin ihlalin varlığını tespit ettiği her durumda doğrudan kararı iptal etme mecburiyetinin olmadığını göstermektedir. Hâkim durumun gereklerine göre hakem kurulu kararını iptal edebilecektir. “Edebilir” ifadesinin nasıl yorumlanması gerektiği hususunda İsviçre’deki uygulamalar bir yol gösterici olarak kabul edilebilir. Zira iptale ilişkin İsviçre hukuku ve Türk hukuku düzenlemeleri benzerlik göstermektedir. Her iki hukuk sisteminde de kanun, iptal için açıkça başka bir şartın varlığını aramamaktadır. Hukukî dinlenilme hakkı nihayetinde subjektif hakkın korunması ya da adil ve gerçeğe uygun bir

²⁸ Yavuz Kaplan, *Millîlerarası Tahkimde Usule Aykırılık*, Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 183-184; Ferda Nur Güvenalp, “Tahkimde Tarafların Eşitliği ve Hukuki Dinlenilme Hakkı”, Ziya Akıncı/Yasin Ekmen (ed.), *Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı*, On İki Levha Yayıncılık, 2022, s. 127.

²⁹ Güvenalp, *Hukuki Dinlenilme*, s. 127.

kararın ortaya çıkması için bir araçtır³⁰. Hakkın ihlali yargılama üzerinde bir etki doğurmuyorsa, kararın iptal edilmesinin tarafların menfaati ya da gerçeğe ulaşmak bakımından bir faydası yoktur. Bu sebeple hâkimin iptale karar vermeden önce, ihlalin karar üzerinde bir etkisinin olup olmadığını incelemesi gerekmektedir.

B. İhlale Yargılama Sırasında İtiraz Edilmiş Olması

Tahkim yargılaması sırasında hakem kurulu tarafından yapılmış bir hukukî dinlenilme hakkı ihlali yine aynı yargılama sırasında düzeltilir veya bu durum telafi edilirse artık bu sebeple iptal davasının konusunu oluşturmaz³¹. Hakem kurulu kendiliğinden bu düzeltmeyi yapabileceği gibi taraflardan birinin itirazı üzerine de harekete geçmiş olabilir³².

Tahkim yargılaması sırasında hukuki dinlenilme hakkının ihlali niteliğinde olan iş ya da işleme itiraz etmeyen tarafın, bu duruma dayanarak daha sonra iptal davası açması kabul edilemez. Türk Medeni Kanunu'nun 2'nci maddesinde düzenlenen dürüstlük kuralı çelişkili davranışları yasaklamaktadır³³. Bu konuda Yargıtay'ın vermiş olduğu bir karar da oldukça açıklayıcıdır³⁴: “...davacının hakemin baskı altına alındığını ve hakemin tarafsızlığını yitirdiğini işbu iptal davasında ilk kez ileri sürdüğü, tahkim yargılaması sırasında ve hakemce kararın verildiği tarihinin kadar bu hususa hiç dile getirmediği, bu davada önce aynı konuda açılan davada da bu iddiayı ileri sürmediği, tüm hakem yargılaması boyunca hiç ileri sürülmeyen ve hakemin hüküm vermeden önce tarafların yargılama prosedürü ile ilgili bir itiraz ve beyanlarının bulunup bulunmadığını hakemin sormasına rağmen böyle bir iddia ileri sürmeyen davacının iptal davası aşamasında ileri sürdüğü bu iddianın dürüstlük kuralına da aykırı olduğu, kaldı ki, dosya kapsamına göre hakemin tarafsızlığını yitirdiğine ve tarafların eşitliği ilkesini ihlal ettiğine dair somut bir veri de bulunmadığı (...)”.

³⁰ Özkes, s. 66.

³¹ İbrahim Ermenek, “Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkının Korunması”, Metin Kıratlı/ Ali Cem Budak/ Ali Yeşilirmak/Eda Manav Özdemir/Yeliz Bozkurt Gümrükçüoğlu (ed.), *Tahkimde Güncel Sorunlar*, On İki Levha Yayıncılık, 2022, s. 43.

³² Ermenek, s. 44.

³³ Şenel Akyol, *Dürüstlük Kuralı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı*, Vedat Kitapçılık, 2006, s. 58 vd.

³⁴ Y. 11. HD. E.2018/3263 K.2018/7408 T.27.11.2018 <<https://karararama.yargitay.gov.tr/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

İptal için bu hususa ilişkin hakem yargılamasında itiraz edilmiş olma şartı, tarafın söz konusu ihlali bilmesi halinde geçerlidir. Taraf yargılama sırasında bu durumu bilmiyorsa ya da bilebilecek durumda değilse elbette ihlal iddiası ilk kez iptal davasında öne sürülebilir³⁵.

C. İhlalin İptal Davasında İleri Sürülmüş Olması

İptal davası tahkim mahkemesi kararının taraflarınca açılır³⁶. İptal sebeplerinin de taraflarca iptal davasında ileri sürülmüş olması gerekir. Bir başka anlatımla iptal sebeplerini mahkeme kendiliğinden inceleyemez³⁷.

Milletlerarası Tahkim Kanunu'nun hakem kararlarının iptaline ilişkin 15'nci maddesinin 1'inci fıkrasında iptal sebeplerinin tarafça ispat edilmesi durumunda kararın iptal edileceği, 2'nci fıkrasında ise, konunun tahkime elverişli olmadığı veya kararın kamu düzenine aykırılığının bölge adliye mahkemesince tespit edilmesi halinde kararın iptal edileceği düzenlenmiştir. İptal sebeplerine göre yapılmış bu ayırım ve kanunun lafzından yola çıkarak, tahkime elverişli olmama ve kamu düzenine aykırı olma durumlarında mahkemenin kendiliğinden bu durumu inceleyebileceği, diğer hallerde sebebin taraflarca iddia ve ispat edilmesi gerektiği kabul edilmektedir³⁸. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndaki düzenleme “mahkemece.... tespit edilirse.... iptal edilir” şeklinde olduğundan tüm iptal sebepleri için mahkemenin kendiliğinden araştırma yapabileceğini savunan görüşler vardır³⁹. Ancak bizce yalnızca “tespit edilir” ifadesinden böyle bir sonuç çıkarılamaz. İptal sebebinin tarafça yargılamaya getirilmesi gerekir⁴⁰.

İptal sebebi aslında bir hukukî sebep niteliğinde olduğundan hiç gösterilmemiş ya da yanlış gösterilmiş olması yargılama bakımında önem taşımaz⁴¹. İptal davasında vakıaların ileri sürülmüş ve bunların ispatlanmış olması yeterlidir.

³⁵ Güvenalp, Hukuki Dinlenilme, s. 129.

³⁶ Fer'i müdahilin de hakem kararlarının iptalini isteyebileceğine ilişkin: Pekcanitez/Yeşilirmak, s. 2779.

³⁷ Pekcanitez/Yeşilirmak, s. 2779.

³⁸ Ziya Akıncı, *Milletlerarası Tahkim*, 4. Baskı, Vedat Kitapçılık, 2016, s. 253.

³⁹ Akıncı, s. 253.

⁴⁰ Yılmaz, s. 5499; Pekcanitez/Yeşilirmak, s. 2779.

⁴¹ Pekcanitez/Yeşilirmak, s. 2781.

III. HUKUKÎ DİNLENİLME HAKKI-KAMU DÜZENİ İLİŞKİSİ

İptal davasının düzenlendiği Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 439'uncu maddesinde kararın kamu düzenine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilebileceği yer almaktadır. Benzer şekilde Milletlerarası Tahkim Kanunu'nun m. 15A/2-b hükmünde de kararın kamu düzenine aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline ilişkin hüküm düzenlenmiştir. Bu hükümde Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndan farklı olarak bölge adliye mahkemesince kamu düzenine aykırılığın kendiliğinden dikkate alınacağı belirtilmiştir. Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunu (MÖHUK)'nun 54'üncü ve 62'nci maddelerinde de kamu düzenine aykırılık yabancı hakem kararları için bir tenfiz engeli olarak yer almaktadır. Bu düzenlemenin temelini Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizine Dair 1958 tarihli New York Sözleşmesi oluşturmaktadır. Türkiye'nin de taraf olduğu bu Sözleşme'nin m. V/2-b hükmünde ilgili ülkenin kamu düzenine aykırılık bir tenfiz engeli olarak düzenlenmiştir.

Kamu düzeni kavramının hukukî dinlenilme hakkı ile ilişkisi ortaya konulurken Yargıtay'ın vermiş olduğu bir karar dikkate alınmalıdır. Kararda⁴²;

“Bu kapsamda, tasarruf ilkesi mahkemelerde olduğu gibi tahkimde de geçerlidir. Bir dava açılmadan davaya mahkemede bakılmayacağı gibi hakemde de bakılmaz. “Davanın olmadığı yerde hâkim de yoktur.” ilkesi tahkim yargılaması için de geçerli olup, bu deyim “Dava ve talep yoksa hâkim de yoktur hakem de” şeklinde anlaşılmalıdır. Yine aynı şekilde tahkimde kendiliğinden araştırma ilkesi değil, taraflarca getirilme ilkesi geçerlidir... Bu açıklamalar açısından taleple bağlılık ilkesinin kamu düzenine aykırılık oluşturacağı sonucu çıkarılmalıdır. Dairemizin yerleşik içtihatlarında da taleple bağlılık ilkesi kamu düzeninden sayılmakta ve bu konuda temyiz talebi olmasa dahi bozma nedeni olarak görülmektedir (Örnek: Dairemizin 22.05.2019 tarih, 2019/1479 Esas, 2019/2442 karar sayılı ilamı)... Gerçekten de taleple bağlılık ilkesinin kamu düzeninden sayılmaması halinde hiç talep konusu edilmeyen bir konuda hakemlere karar verme hak ve yetkisi bahşedilmiş olur ki bu yorum hukuk devleti ilkesi açısından da kabul edilemez. Esasen talep edilmeyen bir konuda karar verilmesi HMK 439.maddede sayılan 9 sebepten biri olan “ f) Tarafların eşitliği ilkesi ve hukuki dinlenilme hakkına riayet edilmediği ..” demek suretiyle taleple bağlılık ilkesinin hem kamu düzenine

⁴² Y.15 HD, E. 2019/1234 K. 2019/3334 T. 11.07.2019 <<https://karararama.yargitay.gov.tr/>> Erişim Tarihi 6 Nisan 2023.

ilişkin olduğu hem de hukukî dinlenilme hakkını korumaya matuf olduğu ortaya konmuştur⁴³. Karar metninde açıkça usulî ilkelere olan taraflarca getirilme ve taleple bağlılık ilkelerine uymamanın kamu düzenine aykırılık teşkil ettiği söylenmiştir. Yargıtay'ın vermiş olduğu başkaca kararlarda da “hukukî dinlenilme hakkına aykırılık” ve “kamu düzenine aykırılık” kavramlarının iptal sebebi ya da tenfiz engeli olarak bir arada kullanıldığı görülmektedir⁴⁴.

Bir hakem kararının kamu düzenine aykırılık teşkil etmesini iki şekilde anlamak mümkündür: Birincisi, kararın içeriğinin kamu düzenine aykırı bulunması yani esas yönünden kamu düzenine riayet edilmediği gerekçesiyle kararın iptalidir. İkincisi ise tahkim yargılamasında sürecin yürütülmesine ilişkin usulî bir kuralın ihlal edilmesinin kamu düzenine aykırılık oluşturmasıdır. Eğer kamu düzenine aykırılık usulî bir kuralın ihlali olarak anlaşılırsa söz konusu usulî kuralın bir şekilde hukukî dinlenilme hakkını ihlal etmesi sonucu da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir üst paragrafta metni verilen kararda “taleple bağlılık” ilkesinin ihlali söz konusudur. Bu ilke yargılamaya ilişkin usulî bir ilkedir. Bu ilkeye riayet edilmemesi hem kamu düzenine aykırı bulunmuş hem de iptal sebepleri içerisinde yargılama sürecine dair temel koruma niteliğinde olan hukukî dinlenilme hakkına aykırı görülmüştür. Bu kararın aşağıda açıklayacağım sebeplerle doğru olmadığını düşünmekle birlikte hem “kamu düzenine aykırılık” hem de “hukukî dinlenilme hakkına aykırılık” sebeplerinin bu anlayış temelinde bir usulî kural ihlali olduğunu ve bu durumun her iki kavramın birlikte kullanılmasını kolaylaştırdığını söylemek gerekir.

Öncelikle belirtilmelidir ki, her usule aykırılık hukukî dinlenilme hakkının ihlali niteliğinde olmadığı gibi her hukukî dinlenilme hakkının ihlal edildiği durum da kamu düzenine riayetsizlik sonucunu doğurmaz⁴⁵. Keza

⁴³ Yargıtay'ın aksi yönde, talepten başkasına karar verilmesinin kamu düzenine ilişkin olmadığına dair kararı da bulunmaktadır: “Hakemin, tespit talebine rağmen tahsil hükmü vermesinin yetki aşımı olarak veya tahkim sözleşmesinin dışına çıkma olarak kabul edilemeyeceği, hakem yargılamasında böyle bir durumun kamu düzenine aykırılık oluşturduğundan da söz edilemeyeceği, tarafın yargılama sırasında üzerinde tasarruf edebileceği bir konuda hakemin hüküm vermiş olmasının kamu düzenine aykırılık olarak görülemeyeceğinden...” Y. 11. HD. E. 2018/3263 K. 2018/7408 T. 27.11.2018 <<https://karararama.yargitay.gov.tr/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

⁴⁴ Bakınız: Y. 11. HD. E. 2020/5054 K. 2021/4112 T. 27.04.2011; Y. 15. HD. E. 2019/1062 K. 2019/2725 T. 12.06.2019; Y. 11. HD E. 2016/725 K. 2016/7777 T. 06.10. 2016 <<https://karararama.yargitay.gov.tr/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

⁴⁵ Hukukî dinlenilme hakkına aykırılığın bir kamu düzenine aykırılık teşkil ettiğine ilişkin:

kanun koyucu da iptal sebepleri içerisinde hukukî dinlenilme hakkının ve kamu düzeninin ihlalini ayrı ayrı düzenlemiştir⁴⁶. Örneğin hakem kararının gerekçeli olmaması, tebligatın yanlış ya da eksik yapılmış olması, hakem kurulunun açıklamaları ve delilleri değerlendirmeden karar vermiş olması hukukî dinlenilme hakkının ihlaline sebebiyet verebilir. Ancak bu durumların kamu düzenine aykırılık oluşturduğunu söylemek mümkün değildir⁴⁷.

Kamu düzeni kavramı Türk hukuk uygulamasında içeriği yargı içtihatları ve doktrindeki görüşlerle doldurulmaya çalışılan oldukça soyut ve değişmeye açık bir kavramdır⁴⁸. Yabancı bir mahkeme kararının tenfizine ilişkin bir içtihadı birleştirme kararında⁴⁹ bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

“Kamu düzeni kavramının müdahale alanı son derece geniş ve yoruma müsaittir. Hükmün gerekçesiz oluşundan dolayı kamu düzeni kavramından hareket ederek, yabancı ilamın verilmesinde işlenen usulün, uygulanan hukukun, ilamın icrasının meydana getireceği sonuçların incelenmesi suretiyle, bir kararın kamu düzenine aykırı bulunarak tenfizi mümkün olmayacaktır

Pekcanitez, s. 767; “Tahkim bağlamında mesele ele alındığında, yargılama sırasında yargılamanın ilerleyişine yönelik her türlü ihlal veya zorluk hukuki dinlenilme hakkı ile ilgili değildir”: Ermenek, s. 38.

⁴⁶ Aralarındaki bir fark da kamu düzeninin ihlalini hâkimin kendiliğinden dikkate alması ancak hukukî dinlenilme hakkının ihlali durumuna dayanarak iptal için tarafça ileri sürülmesi gerektiğidir. Bu konuda bakınız: Ludger Marx, *Der verfahrenreschliche ordre public bei der Anerkennung und Vollstreckung ausländischer Schiedssprüche in Deutschland*, Peter Lang, s.109.

⁴⁷ Y. İBBGK E. 2010/1 K. 2012/1 T. 10.02.2012 (Legal İtihat Bilgi Bankası, e.t. 05.04.2023)

⁴⁸ Tanrıver, Kamu Düzeni, s. 476; Anayasa Mahkemesi’nin kamu düzeni tanımı: “... Yerli ve yabancı birçok hukuk eserlerinde, çeşitli alanlardaki kişi haklarını sınırlayan bu terim sık sık görülmekte fakat tarifine pek az rastlanmaktadır... Bu suretle yapılmış olan tariflerin incelenmesi sonucunda kamu düzeni deyiminin toplumun huzur ve sükûnunun sağlanmasını, devletin ve devlet teşkilatının muhafazasını hedef tutan her şeyi ifade ettiği, bir başka deyimle cemiyetin her sahadaki düzeninin temelini teşkil eden bütün kuralları kapsadığı sonucuna varılmaktadır”, 28.01.1964, E.1963/128, K.1964/8 (RG. 17.04.1964, S.11685).

⁴⁹ Y. İBBGK E. 2010/1 K. 2012/1 T. 10.02.2012 (Legal İtihat Bilgi Bankası, e.t. 05.04.2023) Aynı doğrultuda yeni tarihli karar: Y. 15 HD, E. 2019/2474 K. 2019/3640 T. 26.09.2019: “Bu hususlar dikkate alındığında, kararın kamu düzenine aykırı olması nedeniyle iptâlîne karar vermek için yalnızca hukuka aykırı olması yeterli değildir. Emredici olsun veya olmasın bir kanun hükmünün uygulanmamış veya yanlış uygulanmış olması da yeterli değildir. Bu aykırılığın aynı zamanda, toplumun temel değerlerine, genel ahlak ve adabına, Anayasa’da kabul edilen temel hak ve hürriyetler gibi temel değerlere aykırı olması gerekir. Netice itibarıyla, bir kararın kamu düzenine aykırı olarak kabul edilebilmesi için; tarafların sözleşmesel yükümlülüklerini aşan, toplumsal boyutu olan, toplumun kabul edemeyeceği, toplumsal vicdanı yaralayan, toplumda rahatsızlık oluşturan bir karar olması gerekir.” <<https://karararama.yargitay.gov.tr/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

demek çok ağır bir neticeyi yaratmak olacaktır. Türk kamu düzeninin ihlalini gerektirecek haller çoğunlukla emredici bir hükmün açıkca ihlali halinde düşünülecektir. Fakat her emredici hükmün ihlali halinde veya her emredici hükmü ihlal eden bir yabancı kararın Türk kamu düzenine aykırı bulunduğunu söylemek olanaklı değildir. O halde, iç hukuktaki kamu düzeninin çerçevesi, Türk hukukunun temel değerlerine, Türk genel adap ve ahlak anlayışına, Türk kanunlarının dayandığı temel adalet anlayışına, Türk kanunlarının dayandığı genel siyasete, Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere, milletlerarası alanda geçerli ortak prensip ve özel hukuka ait iyiniyet prensibine dayanan kurallara, medeni toplulukların müştereken benimsedikleri ahlak ilkeleri ve adalet anlayışının ifadesi olan hukuk prensiplerine, toplumun medeniyet seviyesine, siyasi ve ekonomik rejimine, insan hak ve özgürlüklerine aykırılık şeklinde çizilebilir. İç hukukta kamu düzeninin, tarafların uymak zorunda oldukları, kamu hukukundan ve özel hukuktan doğan ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecekleri kurallar olarak anlaşılması gerekir”.

Bu kararın isabetli olduğunu ve iptal davalarında da kamu düzeni kavramının belirtildiği doğrultuda dar yorumlanması gerektiğini düşünmekteyiz. Her emredici kurala aykırılık kamu düzeninin ihlaline sebebiyet vermez⁵⁰.

Her emredici kurala aykırılık durumunda hakem kararını kamu düzenini ihlal ettiği gerekçesiyle iptal etmek tahkim kurumunun temel felsefesi ve amacı ile de bağdaşmamaktadır. Zira taraflar tahkim yargılamasını seçmekle hızlı bir yargılamanın kendi seçtikleri kurallar çerçevesinde nihayete varmasını hedeflemektedir. Usul kurallarına aykırılıkları kamu düzeni gerekçesiyle iptal sebebi olarak değerlendirmek tarafların iradesini anlamsızlaştırır ve kararları sürekli iptal edilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakır.

Eğer usule aykırılıklar hukukî dinlenilme hakkının ihlaline sebebiyet veriyorsa, karar iptal edilmelidir⁵¹. Zira hukukî dinlenilme hakkı unsurları belirli ve evrensel bir kavramdır. Oysa kamu düzeni zamana ve ülkeye göre değişiklik gösterebilen bu bakımdan öngörülebilirlik açısından sık kullanılması sakıncalı bir kavramdır. Bu sebeple “kamu düzeni” kavramı dar yorumlanmalı ve usul kurallarına değil, Türk hukukunun temel ilkelerine

⁵⁰ Aynı yönde görüş: Ermenek, s. 46 vd.

⁵¹ Her usul kuralının kendi niteliğine göre değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin bkz: Ermenek, s. 49.

aykırılık durumunda iptal sebebi olarak değerlendirilmelidir⁵².

IV. HUKUKÎ DİNLENİLME HAKKINA RİAYET EDİLMEDİĞİ GEREKÇESİYLE İPTALİ GEREKTİREN DURUMLAR

A. Hakem Kurulunun Eşitliğe Aykırı Uygulamaları

Yargılama sırasında hakemlerin taraflara eşit muamelede bulunması, bir taraf için öngörülen usulî yolların diğer taraf için de öngörülmesi bir başka anlatımla usulî eşitliğin sağlanması gerekmektedir. Taraflara yapılan haksız ve eşit olmayan muameleler hukukî dinlenilme hakkının ihlali niteliğindedir⁵³. Taraflara uygulanan eşit olmayan davranışların temelinde asimetrik bir tahkim kaydı olabileceği gibi, bu durum yalnızca hakem uygulamalarından da kaynaklanmış olabilir.

Tahkim yargılaması bakımından eşit olmayan uygulamaların en sık karşılaşılan örneği hakem seçimi sırasında meydana gelen eşitsizliklerdir. Tarafların hakem seçimine aynı oranda etki etmiş olmaları gerekmektedir⁵⁴. Taraflardan birine bu konuda tanınan avantaj ya da dezavantaj hukukî dinlenilme hakkını ihlal edecektir. Bir Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında da hakem kurulunun seçimine ilişkin eşit olmayan muameleler sebebiyle kararın iptal edileceğini belirtmiştir⁵⁵.

Hakem kurulunun bir başka eşit olmayan uygulaması ise taraflara eşit olmayan sürelerin verilmesidir. Tarafların iddia ve savunmaları ileri sürmeleri, bir takım usul işlemlerinin yapılması için taraflara tanınan sürelerin eşit olması gerekir⁵⁶. Eşitlik birebir aynı sürelerin verilmesinden ziyade, iddia ve savunmalarını ileri sürebilmek için yeterli sürelerin tanınması olarak

anlaşılmalıdır⁵⁷.

Taraflara eşit olmayan muameleler yalnızca hakem seçimine ve tanınan sürelerle ilişkin değildir. Yargılamaya ilişkin usul ve esasın belirlenmesi ile yargılamanın yürütülmesi aşamasındaki tüm eşitsizlikler bu kapsamda değerlendirilebilir⁵⁸.

B. Tebligat Sürecine İlişkin Eksiklikler

Tebligat, yargılama sürecine ilişkin işlemleri, ilgili kişilere belirli usullerde bilgilendirme işlemidir⁵⁹. Tebligatın bilgilendirme ve belgelendirme olmak üzere iki unsuru vardır⁶⁰. Bilgilendirme unsuru, tebligatın yargılama sürecinde yapılan iş ve işlemlerine ilişkin ilgili tarafın bilgilendirilmesi demektir ve bu unsur esasen tebligatın amacını da göstermektedir⁶¹. Tebligat bu amacı ile hukukî dinlenilme hakkına hizmet etmektedir⁶². Hukukî dinlenilme hakkının üç unsurundan biri olan bilgilenme hakkı, hak sahibinin yargılama sürecindeki işlemle ilgili tam bir şekilde bilgilendirilmesi demektir⁶³. Bu çerçevede bilgilenme hakkı ile tebligatın amacı tam anlamıyla örtüşmektedir. Tebligat sürecinde meydana gelen bir eksiklik bilgilenme hakkının dolayısıyla hukukî dinlenilme hakkının ihlali sonucunu doğurmaktadır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 438'inci maddesinde taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça tahkim yargılamasında tebligatın Tebligat Kanunu'nun hükümlerine göre yapılacağı söylenmiştir. Tahkimin yapısından kaynaklı olarak usullerde birtakım değişikliklerin olması normal karşılanmalıdır. Örneğin tahkimde tebligatlar genelde özel kuryeler aracılığıyla ya da elektronik yollarla yapılır⁶⁴. Diğer taraftan tahkim sözleşmesinde tebligat için farklı

⁵⁷ Şanlı, s. 442.

⁵⁸ Hanağası, s. 203.

⁵⁹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 196; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s.160; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 293; Erdönmez, s. 487.

⁶⁰ Murat Atalı/İbrahim Ermenek/S. Hilal Üçüncü, *Tebligat Hukuku*, 5. Baskı, 2022, s. 18; Erdönmez, s. 487.

⁶¹ Erdönmez, s. 487.

⁶² Hakan Albayrak, *Tebligat Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 25.

⁶³ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 159; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 114; Erdönmez, s. 868.

⁶⁴ Ejder Yılmaz/ Tacar Çağlar, *Tebligat Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2013, s. 53; Nagehan Okumuş, "Türk Tahkim Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkına Riayet Edilmemesi Sebebiyle Hakem Kararlarının İptali", *Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi*

⁵² Cemile Demir Gökyayla "Tahkimde Adil Yargılanma Hakkı-Hukukî Dinlenilme Hakkı ve Kamu Düzeni", *Tahkimde Hukukî Dinlenilme Hakkı*, Ziya Akıncı, Yasin Ekmen (ed.), On İki Levha Yayıncılık, 2022; s. 81: Yazar yargılamada kullanılan delillerin işkence, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele ile elde edilmesi durumunda bu hususunun kamu düzenine ilişkin olacağını belirtmiştir. Bizce de kamu düzenine aykırılık sebebiyle bir kararın iptali ancak bunun gibi Türk hukukunun temel ilkelerine aykırılık durumunda söz konusu olmalıdır.

⁵³ Pekcantez, Hukukî Dinlenilme Hakkı, s. 759.

⁵⁴ Akıncı, s. 153; Hanağası, s. 118.

⁵⁵ Y. HGK E. 1991/13-606 K. 1992/606-56 T. 12.02.1992 (Legal İçtihat Bilgi Bankası, e.t. 04.04.2023)

⁵⁶ Cemal Şanlı, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, Beta Yayınevi, 2016, s. 441.

bir usul öngörülmüşse Tebligat Kanunu hükümleri değil, belirlenen bu usul uygulanır. Ancak elbette “bilgilenme hakkı”nın özü korunmalıdır. Tarafların yargılamadaki iş ve işlemler hakkında bilgi sahibi olması sağlanmalıdır. Tebligatlar her iki taraf için aynı usul ve esasa dayanılarak yapılmalıdır. Tarafın bilgilenme hakkı yargılama içinde başka bir şekilde sağlanmışsa yahut taraf söz konusu iş ya da işlemi öğrenmiş ve bu durum bir hak kaybına yol açmamışsa dürüstlük kuralı gereğince söz konusu hâl iptal davası açmak için bir gerekçe olmamalıdır⁶⁵.

Yargıtay gördüğü bir iptal davasında hakem kurulunun tebligat işlemi tamamlanmadan yapılmasını hukukî dinlenilme hakkına aykırı görmüş ve kararı iptal etmiştir⁶⁶.

C. Açıklama ve İspat Hakkının Kullanılmasına İlişkin Eksiklikler

Hukukî dinlenilme hakkının bir diğer unsuru açıklama ve ispat hakkıdır⁶⁷. Bu hak tarafların iddia ya da savunmalarının dayandığı vakıaları ve bu vakıaları ispatlamaya yönelik delilleri mahkemeye sunmaları; mahkeme tarafından yargılamanın bu vakıalar ve deliller dikkate alınarak sürdürülmesi anlamına gelmektedir⁶⁸. Yargılamanın taraflarca getirilen vakıalar ve deliller çerçevesinde yürütülmesi yargılamanın sonunda gerçeğe ulaşılabilmesi için önem taşımaktadır⁶⁹.

Yargıtay’ın açıklama ve ispat hakkına ilişkin hakem kararlarının iptalinde daha temkinli olduğu söylenebilir. Pek çok kararında Yüksek Mahkeme delillerin yeterince incelenmediği, iddia ve savunmanın dikkate alınmadığı gibi iddiaları iptal sebebi olarak görmemektedir⁷⁰. Bu kararlarda, bir iddia ya da savunmanın veya başvuru delilin incelenmemiş olması hususlarının

Dergisi, (22), 2018, s. 197

⁶⁵ Akıncı, s. 419; Güvenalp, s. 119.

⁶⁶ Y. 15. HD E. 2013/6719 K. 2014/1185 T. 20.02.2014 (Legal İçtihat Bilgi Bankası, 10.04.2023).

⁶⁷ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 159; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 115; Erdönmez, s. 874.

⁶⁸ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 159; Atalı/Ermenek/Erdoğan/ s. 115; Erdönmez, s. 874.

⁶⁹ Pekcantez, s. 775; Özekes, s. 107.

⁷⁰ Y. 11. HD E. 2014/13400 K. 2014/15714 T. 16.10.2014; Y. 11. HD. E. 2016/725 K. 2016/7777 T. 06.10.2016; Y. 11. HD E. 2014/13400 K. 2014/15714 T. 16.10.2014, <<https://karararama.yargitay.gov.tr/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023.

iptal davasında incelenemeyeceği ve aksi durumun kararın içeriğine ilişkin bir inceleme niteliğinde olacağı fikri hakimdir.

İleri sürülmüş olan bir iddia veya savunmanın hiç incelenmeden karar verilmiş olması ya da ileri sürülen delillerin göz ardı edilmesi şüphesiz ki açıklama ve ispat hakkının, dolayısıyla hukukî dinlenilme hakkının ihlali niteliğindedir. Bu durumların bir hukukî dinlenilme hakkının ihlali niteliğinde olduğu Yargıtay’ın devlet mahkemelerine ilişkin yargılamalarda vermiş olduğu kararlarda kabul ettiği bir husustur⁷¹. Hukukî dinlenilme hakkı açık kanun hükmü gereğince tahkim yargılamasında da gözetilmesi gereken bir ilkedir. Bu ilkenin ihlali de iptal yaptırımına bağlanmıştır. Yargılamanın hakem mahkemesince yapılmış olması bu haktan feragat edildiği anlamına gelmez⁷². Bu sebeple delillerin incelenmemiş olması ya da iddia ve savunmanın dinlenmemesi hususlarının incelenmesinin bir içerik incelemesi olduğunu söylemek ve iptal talebini doğrudan reddetmek isabetli değildir.

SONUÇ

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda hakem kararının iptaline ilişkin düzenlenen sebeplerden biri de hukuki dinlenilme hakkına riayet edilmemiş olmasıdır. Tahkim yargılamasında hukukî dinlenilme hakkının korunması, temelini Kanun’un 423’üncü maddesindeki açık düzenlemenin yanı sıra, Anayasa’dan ve AİHS’nin adil yargılanmaya ilişkin hükümlerinden almaktadır. Bu hakkın korunmamasının yaptırımını da devlet mahkemelerince görülen iptal davasında, hakem kararının iptalidir.

Devlet mahkemesinin, hukukî dinlenilme hakkına riayet edilmediği gereğiyle bir kararı iptal edebilmesi için şu şartların sağlanmış olması gerekmektedir: Bu konuda hakem kurulunun yapmış olduğu bir ihlal bulunmalıdır, ihlal karar üzerinde etkili olmalıdır, bu ihlale tahkim yargılaması sırasında itiraz edilmiş olunmalıdır ve ihlal tarafça dava edilmelidir.

⁷¹ Bakınız: Y. 3. HD E. 2012/21352 K. 2013/3582 T. 05.03.2013 <<https://karararama.yargitay.gov.tr/>> Erişim Tarihi 5 Nisan 2023, 7. HD 27.12.2013 15634/23731 (Kazancı); 8. HD. 25.10.2011 5101/5433 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

⁷² Aynı yönde görüş: Dietmar Czernich, “Kriterien für die Aufhebung des Schiedsspruchs wegen mangelnden rechtlichen Gehörs”, *Juristische Blätter* 136, 2014, s. 299; Anayasa Mahkemesi bir kararında “Başvurucu tahkim yoluna başvurmakla adil yargılanma hakkına ilişkin iddialarını denetleme imkanından kendi iradesiyle vazgeçmiştir” (Muhittin Yeşilmen Başvurusu, 2016/58665) demiştir. Ancak bu karar başvuruçunun yalnızca Sigorta Tahkim Komisyonu’na başvurarak aynı uyuşmazlık için devlet mahkemelerinde dava açma hakkından feragat etmesi için söz konusudur. Bu sebeple adil yargılanma hakkının tüm unsurlarını kapsamadığını düşünmekteyiz.

Hakem mahkemesi kararının iptal edilebilmesi için, ihlalin karar üzerinde etkili olmasını ya da ihlalle karar arasında bağlantı veya nedensellik kurulabilmesini bir şart olarak aramak kanun koyucunun “iptal edilebilir” ifadesinden çıkarılmaktadır. Bu ifade hâkimin ihlalle karşılaştığında iptal etme ya da etmeme yönünde bir yetkisi olduğunu göstermektedir. Bu yetkiyi kullanırken elbette hâkim serbest değildir ve hukukî dinlenilme hakkının yargılamadaki amacıyla bağlıdır. Hukukî dinlenilme hakkı yargılama bakımından tek başına bir amaç değil, araçtır ve sübjektif hakkın korunması, adalet, maddî gerçeğe ulaşmak gibi yargılamanın amaçlarını gerçekleştirmeye yarar. Bu sebeple ihlal, yargılama ve karar üzerinde bir etki doğurmadığı sürece tek başına iptal sebebi olarak değerlendirilmemelidir.

Hukuki dinlenilme hakkına ilişkin üzerinde durulması gereken bir başka husus da kamu düzeni ile ilişkisidir. Son dönem Yargıtay kararlarında hukuki dinlenilme hakkı ve kamu düzeni kavramlarının birlikte kullanıldığı ve yalnızca hukuki dinlenilme hakkının ihlali niteliğindeki durumların kamu düzeni kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Önemle belirtmek gerekir ki her hukukî dinlenilme hakkının ihlali ya da her emredici kurala aykırılık kamu düzenine aykırılık olarak değerlendirilemez. Kamu düzeni kavramı ülkeye ve zamana göre değişkenlik gösteren ancak her durumda yalnızca devletin temel hukuk kurallarına göre dar yorumlanması gereken bir kavramdır. Kamu düzeni kavramının usule aykırılık durumları ile örtüştürülmesi tahkimin temel amacı ve ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.

Son olarak hukukî dinlenilme hakkının ihlali niteliğinde olan somut durumlar ortaya konmuştur. Hakemlerce yapılan taraflar arasında eşit olmayan tüm uygulamalar bu kapsamdadır. Tebligat sürecindeki eksiklikler ve açıklama-ispah hakkının tam olarak kullanılmaması da hukuki dinlenilme hakkının ihlali niteliğindedir. Bu somut durumların varlığında hakem kararının iptali gereklidir. Zira taraflar tahkim yargılamasına başvurmakla hukuki dinlenilme hakkından feragat etmiş değildir. Devlet mahkemesi kararları ile aynı etkiyi doğuran bu kararların, yargılama süreçleri de aynı korumayı sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akıncı Z, *Milletlerarası Tahkim*, 4. Baskı, Vedat Kitapçılık, 2016.
- Akyol Ş, *Dürüstlük Kuralı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı*, Vedat Kitapçılık, 2006.
- Alangoya Y, *Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi*, Fakülteler Matbaası, 1973.
- Albayrak H, *Tebligat Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Arslan R/ Yılmaz E/Taşpınar Ayvaz S/ Hanağası E, *Medenî Usul Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, 2022.
- Atalı M/Ermenek E/Erdoğan E, *Medenî Usul Hukuku*, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, 2022.
- Atalı M/Ermenek İ/Üçüncü S. H, *Tebligat Hukuku*, 5. Baskı, 2022.
- Czernich D, “Kriterien für die Aufhebung des Schiedsspruchs wegen mangelnden rechtlichen Gehörs”, *Juristische Blätter* 136, 2014, s. 295-301.
- Demir Gökyayla C, “Tahkimde Adil Yargılanma Hakkı-Hukukî Dinlenilme Hakkı ve Kamu Düzeni”, *Tahkimde Hukukî Dinlenilme Hakkı*, Ziya Akıncı, Yasin Ekmen (ed.), On İki Levha Yayıncılık, 2022, s. 65-83.
- Erdönmez G, *Pekcanitez Medeni Usul Hukuku*, 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
- Ermenek İ, “Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkının Korunması”, Metin Kıratlı/Ali Cem Budak/Ali Yeşilirmak/Eda Manav Özdemir/Yeliz Bozkurt Gümrükçüoğlu (ed.), *Tahkimde Güncel Sorunlar*, On İki Levha Yayıncılık, 2022, s. 33-53.
- Gabriel S/Schreggenberger A, “The new Swiss approach to the right to be heard – balancing challenging fairness and efficiency concerns” *Indian Journal of Arbitration Law (IJAL)*, 8 (2) 2020, s. 48-66.
- Geimer R, “Schiedsgerichtbarkeit und Verfassung” *Integritätsprobleme im Umfeld der Justiz*, Giesecking, s. 113-193.
- Görgün Ş/Börü L/Kodakoğlu M, *Medenî Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2022.

- Güvenalp F. N., *Milletlerarası Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının İhlali*, On İki Levha Yayıncılık, 2018.
- Güvenalp F. N., “Tahkimde Tarafların Eşitliği ve Hukuki Dinlenilme Hakkı”, Ziya Akıncı/Yasin Ekmen (ed.), *Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı*, On İki Levha Yayıncılık, 2022, s. 103-138 (Hukuki Dinlenilme).
- Hanağası E., *Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, Yetkin Yayınları, 2016.
- Kalpsüz T., *Türkiye’de Milletlerarası Tahkim*, Yetkin Yayınları, 2010.
- Kaplan Y., *Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık*, Seçkin Yayıncılık, 2002.
- Marx L., *Der verfahrenreschliche ordre public bei der Anerkennung und Vollstreckung ausländischer Schiedssprüche in Deutschland*, Peter Lang.
- Okumuş N., “Türk Tahkim Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkına Riayet Edilmemesi Sebebiyle Hakem Kararlarının İptali”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (22), 2018, s. 191-208.
- Özbek, M. S., *Tahkim Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2022.
- Özekes M., *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Yetkin Yayınları, 2003.
- Pekcanitez H., “Hukuki Dinlenilme Hakkı”, *Seyfullah Edis’e Armağan*, 2000.
- Pekcanitez H./Yeşilirmak A., *Pekcanitez Medeni Usul Hukuku*, 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
- Polat A., “Asimetrik Tahkim Sözleşmelerinin Geçerliliği”, *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1), 2019, s. 3-65.
- Postacıoğlu İ/Altay S., *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, Vedat Kitapçılık, 2015.
- Rauscher T/Krüger W., *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung*, München.
- Şanlı C., *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*, Beta Yayınevi, 2016.
- Tanrıver S., *Medenî Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2018.
- Tanrıver S., “Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma

Hakkı”, *TBB Dergisi*, (53), 2004, s. 191-205.

Tanrıver S., “Yabancı Hakem Kararlarının Türkiye’de Tenfizi Bağlamında Kamu Düzeninin Etkisi”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 2011, 17(1-2), s. 467-492. (Kamu Düzeni).

Vorwerk V/ Wolf C., *BeckOK Kommentar*, 47. Edition.

Yeşilova B., *Milletlerarası Ticari Tahkimde Nihai Karardan Önce Mahkemenin Yardım ve Denetimi*, Güncel Hukuk Yayınları, 2008.

Yılmaz E/ Çağlar T., *Tebliğat Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2013.

Yılmaz E., *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Yetkin Yayınları, 2021.

